

ÜMÂME bint HAMZA

süre sonra o da vefat etti. Ümâme bint Hamza'dan hadis kaynaklarına bir rivayet intikal etmiş olup (İbn Hazm, s. 553) bu rivayeti kendisinden anne bir kardeşi olan Abdullah b. Şeddâd nakletmiştir. Abdullah söz konusu rivayette Ümâme'nin âzatl-ı bir kölesi bulunduğunu, bu köle vefat edince Hz. Peygamber'in onun mirasını kölenin kızı ile Ümâme arasında eşit biçimde paylaştığını bildirmiştir (*Müsned*, VI, 405; İbn Mâce, "Ferâ'iz", 7; Dârimî, "Ferâ'iz", 31).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 405; İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-küb-râ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 48, 152-154; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 64, 107; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 553; İbn Abdüber en-Nemerî, *el-İstifâb* (nşr. Ali M. Muavaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1415/1995, IV, 505; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1412/1992, V, 217; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIV, 51; Zehebî, *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rif), II, 331; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 499-501; a.m.f., *Takribü't-Tehzib* (Avvâme), s. 760; Süyûtî, *ed-Dibâc 'alâ Şaḥîhi Müslim b. el-Ḥaccâc*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), V, 128; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, I, 76.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ÜMENÂ (الأمناء)

Melâmetiler
ve ricâlü'l-gayb taifesinin
en üstünlerinden bir grubun adı.

Sözlükte "kendisine güvenilen, sözünde duran, başkalarından korkmayan kimse" anlamındaki **emîn** kelimesinin çoğulu olan **ümenâ** bazı hadislerde şehidler ve müezzinleri nitelendirme bağlamında kullanılmış, âlimler ve dine anlayış sahipleri peygamberlerin eminleri şeklinde vasıflanmıştır (*Müsned*, IV, 200; Buhârî, "İftîşâm", 28; Muhâsibî, s. 73). Ümenâyı sûfiler topluluğu içerisinde seçkin bir zümre olarak tanıtan ilk sûfi müelliflerden biri Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Ona göre ümenâ bâtinî hallerini zâhirlerine yansıtmayan, iyiliklerini açıklamayıp kötülüklerini gizlemeyen, ilâhî sırları dile getirmekten kaçınan, dolayısıyla halleri herkes tarafından bilinmeyen Melâmetiler taifesinin büyükleri ve seçkinleridir. Ümenâdan başkasının bu sıfatlara lâyık olması mümkün değildir. Zira onlar Allah'ın farz kıldığı emirleri yerine getiren, yasaklarından kaçınan güçlü iman sahibi kimselerdir. Kendilerini halk içinde gizlediklerinden hallerine dair hiçbir şey bilinemez ve makamları ancak kıyamet günü âşikâr olur.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, ümenâ kelimesiyle aynı kökten gelen "emânet" kelimesi arasındaki etimolojik bağlantıdan hareketle ümenânın Allah'ın insana verdiği emanetin (el-Ahzâb 33/72) gerçek sahibi olduğunu söyler ve Hızır'ı eminlerden sayar. Emanet insana teklif ve zorlama şeklinde iki yolla verilmiştir. Teklif edilen emanet sıradan insanlar, zorlama yoluyla verilen ise ümenâ denilen seçkinler içindir. Allah sıradan insanlara emaneti teklif ettiğinde aslı itibarıyla haksızlığa ve cehalete meyilli olan insan bu teklifi hemen kabul etmiştir. Gerçekte ona yalnızca teklifte bulunmuş, bunu kabul etmesi için zorlanmamıştır. Zira insan teklifi kabule zorlansaydı ümenâyâ yardım edildiği gibi ona da yardım edilmesi gerekirdi. Ümenâ ise emaneti teklifle değil zorla üstlenmiştir. Onlar kendilerine keşf hali galip geldiğinde kendi arzuları doğrultusunda hareket etmemişler, fakat halktan da farklı görünmek istememişlerdir. Onlara, "Size verilen bu emaneti açıklayın ya da gizleyin" denemiş, kendileri için belirlenen bu sınırdaki durduklarından ümenâ diye isimlendirilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre ümenâ birbirinin halini bilmemesi, her birinin diğerini herhangi bir mümin (avam) zannetmesi, diğer ricâlü'l-gayb tabakalarında bulunanlara göre sayıca fazla olmalarından dolayı onlardan ayrılır. Öte yandan İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'de yazdığı gibi aksine *Fuşûşü'l-ḥikem*'de ümenânın birbirini tanıdığını söyler ve onları üdebâ adıyla anar. Ümenâyâ ayrıca ilâhî sırları tevdi konusunda "kendilerine güvenilen evliya" mânasında arâis-i Hak (Hakk'ın gelinleri) gibi isimler de verilmiştir. Fütüvvet ehli ümenâdan kabul edilmiştir. İsmâil Hakkı Bursevî ümenânın ricâlü'l-gayb arasından kırk kişi olduğunu, mârifetullah vâkıf buldukları halde bu konuda söz söylemediklerini, söyledikleri takdirde ilâhî sırlara dair emanete hıyanet etmiş kabul edileceklerini, emanetin şeriatın hükümleriyle velâyete dair hikmetler olduğunu, ümenânın ilkinin gereğini yerine getirirken ikincisinden sarfınazar ettiğini belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "emn" md.; *Müsned*, IV, 200; Muhâsibî, *el-Veşâyâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 73; Ebü Nuaym, *Hilye*, III, 194; X, 70; İbnü'l-Arabî, *Fuşûş* (Afîfî), s. 175; a.m.f., *el-Fütûḥât*, II, 145, 208-210; III, 153-154; Kâşânî, *İstilahâtü's-süfiyye*, s. 31; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü: İstilahât-ı İnsân-ı Kâmil* (haz. İhsan Kara), İstanbul 2008, s. 225; Ahmet Avni Konuk, *Fuşûşü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın), İstanbul 1990, III, 340.

SALİH ÇİFT

ÜMEYYE (Benî Ümeyye)

(bk. EMEVİLER).

ÜMEYYE b. ABDÜŞEMS

(أمية بن عبدشمس)

Ümeyyetü'l-ekber b. Abdüşems
b. Abdimenâf b. Kusay
(VI. yüzyıl)

Kureyş kabilesinin
en önemli iki kolundan biri olan
Emevîler'in atası.

Babası Hz. Peygamber'in dedesi Hâşim'in ikiz kardeşi Abdüşems'tir. Abdüşems'in on iki çocuğu dünyaya gelmiş, Şam'da yerleşen Abdümeyye ve Nevfel dışında diğer oğulları Mekke'de yaşamış, Abdüşems-oğulları adıyla Kureyş kabilesinin önemli bir kolunu teşkil etmiştir. Genç yaşlarından itibaren Kureyş ileri gelenleri arasında yer aldığı anlaşılan Ümeyye hakkında kaynaklarda mevcut ilk bilgi rifâde ve sikâye görevlerini yürütmesi, komşu ülkelerin hükümdarlarıyla ticarî antlaşmalar yapması sayesinde büyük itibar kazanan amcası Hâşim'in nüfuzunu kıskanarak onu münâfereye (nesep ve şeref konusunda övünme) davet etmesiyle ilgilidir. Münâfere neticesinde yenilen Ümeyye, önceden kararlaştırıldığı şekilde elli deve vermek ve on yıl müddetle Dımaşk'ta ikamet etmek zorunda kaldı. Bu münâferenin İslâm'dan sonra da kendini gösteren Hâşimî-Emevî çekişmesine zemin hazırladığı, iki aile arasında I (VII) ve II. (VIII.) asırlarda devam eden siyasî mücadelenin başlangıcını teşkil ettiği düşünülmektedir. Şarkiyatçıların bu hadiseyle ilgili rivayetlerin sonradan uydurulduğunu iddia etmeleri (Caetani, I, 263) rivayetleri topyekün reddetme gibi yanlış bir anlayışın sonucudur (*DiA*, XVI, 406). Daha sonra Ümeyye'nin oğlu Harb'in Abdümuttalib'in emanı altındaki bir yahudi tâcirini öldürtmesi bu rekabeti Kureyş'in diğer bazı kollarını da içine alan ciddi bir gerginliğe dönüştürmüştür.

Mekke'de kumandanlık görevi Ümeyye'nin babası Abdüşems'ten itibaren onun evlâdına geçmişti. Dolayısıyla Kusay'dan intikal eden ve Ukâb adı verilen Kureyş sancağı onların elinde bulunuyordu. Mekke'nin fethine kadar Emevîler'de kalan kumandanlık görevini babasının ardından Ümeyye üstlendi; daha sonra bu görevi oğlu Harb ve onun oğlu Ebü Süfyân yürüttü. Bu durum, İslâmiyet'in başlangıcında

Benî Ümeyye'nin Mekke'nin en güçlü kabilesi olduğunu göstermektedir. Ümeyye'nin, Yemen'i Habeşistanlılar'dan kurtaran Seyf b. Züeyzen'i tebrik için Yemen'e giden Mekke heyetinde bulunmasıyla ilgili haberler de bunu teyit eder. Ümeyye'nin ölüm tarihi bilinmemekle beraber Hz. Muhammed'den daha yaşlı olduğunu ileri süren Kabâs b. Eşyem'in Ebrehe'nin filinin pisliğini ve kölesinin yardımıyla yürüyen ihtiyar Ümeyye'yi gördüğünü söylemesi (Taberî, II, 155) onun uzun bir ömür sürdüğünü ve Hz. Muhammed'in doğduğu yıllara kadar hayatta kaldığını belirtmektedir.

Ümeyye'nin on iki erkek çocuğu dünyaya geldi. Tarihçiler onun oğullarını iki kola ayırmış; Âs, Ebû'l-Âs, İs, Ebû'l-İs ve bazı rivayetlerde Uveys adlı oğullarının teşkil ettiği kola A'yâs adı verilmiştir. A'yâs'ın anneleri Âmine bint Ebân b. Küleyb'dir. İbn Hazm, A'yâs arasında Ümeyye'nin Ebû Amr adındaki oğlunu da zikreder. Ebû Amr hakkında farklı rivayetler vardır. Ümeyye'nin Dimaşk'ta sürgünde iken Sufûriye yahudilerinden birinin câriyesiyle ilişki kurduğu ve ondan doğan oğluna Ebû Amr künyesini verdiği, onu nesbine katıp yanında Mekke'ye götürdüğü rivayeti yanında, Ebû Amr'ın Ümeyye'nin sonradan evlât edindiği Zekvân adlı kölesi olduğu da zikredilmiştir (İbn Kuteybe, s. 318-319). Ümeyye ölünce oğlu Ebû'l-Âs annesi Âmine'yi baba bir kardeşi Ebû Amr ile evlendirdi (Câhiliye döneminde yaygın olan bu tür evlilikler Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır [en-Nisâ 4/2]), bu evlilikten Ebû Muayt dünyaya geldi. A'yâs'tan İs ve Uveys dışındakilerin soyu devam etti. Âs neslinin en meşhur simaları Ebû Ühayha diye tanınan ve Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından olan Saîd, ilk müslümanlar arasında yer alan oğlu Hâlid, Hz. Osman'ın Kûfe valisi Saîd ve onun oğlu Amr'dır. Ebû'l-Âs'ın nesli, oğullarından Hakem vasıtasıyla Emevîler'in dördüncü halifesi Mervân'ın soyu ve diğer oğlu Affân vasıtasıyla Hz. Osman ve soyu olmak üzere iki kola ayrıldı. Mervân b. Hakem'e nisbetle Mervânîler diye adlandırılan kol I. Mervân'la birlikte halifelik görevini üstlendi ve kendisinden sonraki Emevî halifelerinin tamamı onun soyundan geldi. Ayrıca bu kol, Endülüs Emevî Devleti'ni kurmak suretiyle İslâm tarihine damgasını vuran birkaç hânedan arasına girdi. Diğer taraftan Hz. Osman evlâdından birçoğu da Emevîler zamanında önemli görevler üstlendi. Ümeyye'nin oğlu Ebû'l-İs'in nesli Esîd'in oğulları vasıtasıyla devam etti. Bunların en meşhu-

ru, Resûl-i Ekrem tarafından Mekke fethinin ardından Mekke valiliğine tayin edilen Attâb ve kardeşi Ebû's-Şevârib Hâlid'dir. Ebû Amr'ın nesli oğlu Ebû Muayt'ın oğullarıyla sürdü. Resûlullah'ın azılı düşmanlarından Ukbe b. Ebû Muayt, Hudeybiye Antlaşması'nın ardından İslâm'ı kabul edip Medine'ye hicret eden tek Kureyşli kadın olan kızı Ümmü Külsüm, Hz. Osman zamanında Kûfe valiliği yapan oğlu Velid ve onun neslinden gelen şair Ebû Katife bu kolun tanınmış simalarıdır. Ukbe'nin neslinden gelenlerin neredeyse tamamı fetihlerden sonra Irak'ta ve el-Cezîre'de yerleşti.

Tarihçiler, Ümeyye b. Abdüşems'in Eme bint Ebû Hemheme b. Abdülzûzâ adlı hanımından olan çocukları Harb, Ebû Harb, Süfyân, Ebû Süfyân'ın ve Lahm kabilesine mensup hanımından doğan Amr'ın teşkil ettiği kola, Ukâz savaşında kardeşleri Harb'in yanında aslan gibi savaştıklarından dolayı "Anâbis" (aslanlar) adını vermiştir (a.g.e., s. 73). Anâbis'in en meşhur kolu babasının ölümünden sonra kıyâde görevini üstlenen Harb'in neslidir. Harb'in oğlu Ebû Süfyân, Bedir Savaşı'nın ardından Mekke liderliğini üzerine aldı ve bu görevini şehrin fethine kadar sürdürdü. Kur'an-ı Kerim'de "hammâle't-l-hatab" diye nitelendirilen (Tebbet 111/4) Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil de onun kızıdır. Ebû Süfyân'ın oğlu Muâviye, Emevîler Devleti'ni kurdu. Kendisinden sonra halifelik oğlu I. Yezîd'e ve torunu II. Muâviye'ye kaldı. Daha sonra Mervânîler'in atası I. Mervân'a geçti. Emevî ailesinin büyük kısmı Şam'a, bazı kolları ise Irak, el-Cezîre, Mısır ve İran'a yerleşti. Abbâsî-Emevî mücadelesi bir intikama dönüşünce Emevîler'in yıkılışının ardından aileden çok sayıda kişi ortadan kaldırıldı. Hayatta kalmayı başarıp Endülüs'e geçen Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm, Endülüs Emevî Devleti'ni kurdu. II. Mervân'ın kardeşlerinden birinin oğlu olan Arap tarihçisi ve edibi Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin dedesinin de kaçmayı başaran Emevîler arasında bulunduğu zikredilmektedir. Câhiz'in *Risâle fi Benî Ümeyye* ve Kâsım b. Asbağ'ın *Fezâ'ilü Benî Ümeyye* adlı eserlerinden bahsedilmektedir (DîA, VII, 22; XXIV, 541).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâci), s. 37-54; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 98-151; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 398, 456; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 72-73, 112, 318-319; Belâzürî, *Ensâb*, V, 7-21; VI, 39-55, 67-78, 95-98; IX, 339-353, 367-386; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 155, 252-254; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 54, 73-83; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 78-115; Sem'ânî, *el-*

Ensâb (Bârûdî), I, 209-211; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulâğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), I, 308-309; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, I, 263; G. Levi Della Vida, "Ümeyye", *IA*, XIII, 99-100; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "Umayya b. 'Abd Şhams", *EP* (Fr.), X, 904-905; Ramazan Şeşen, "Câhiz", *DîA*, VII, 22; İbrahim Sarıçam, "Hâşim b. Abdümenâf", a.e., XVI, 406; Mehmet Görmez, "Kâsım b. Asbağ", a.e., XXIV, 541.

İSMAİL YİĞİT

ÜMEYYE CAMİİ

(bk. EMEVİYYE CAMİİ).

ÜMEYYE b. EBÜ'S-SALT

(أمية بن أبي الصلت)

Ebû'l-Kâsım (Ebû Osmân) Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdillâh b. Ebi Rebia b. Avf es-Sekafi (ö. 8/630 [?])

Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairi.

Milâdî VI. yüzyılın sonlarında Sakif kabilesine mensup kültürlü bir ailenin çocuğu olarak Taîf'te doğdu ve burada yaşadı. Babası ve iki oğlu Kâsım ile Rebia da şairdir. Ayrıca Vehb, Amr ve Hakem adlı üç oğlunun daha bulunduğu, bu sebeple Ebû'l-Hakem künyesiyle de anıldığı kaydedilir. Annesi Rukayye, Kureyş kabilesinden Abdüşems b. Abdümenâf'ın kızıdır. Ümeyye'nin Fâria adındaki kız kardeşi Hz. Peygamber'e onunla ilgili bilgiler nakleder, şairlerini okurdu. Hayatına dair sınırlı bilgiler daha çok ilmi şahsiyeti, bilgeliği ve şairleriyle ilgilidir. Çağdaşlarına, hatta daha eski şairlere nisbetle bir dereceye kadar şehirli sayılan, Tevrat ve İncil okuyan, dolayısıyla semavî kitaplar ve dinler hakkında bilgisi olan, şairlerinde dinî konulara da yer veren nâdir şairlerden biridir. Putperestliği reddetmiş, içkiyi bırakmış ve Hanîf dinini benimsemişti. Dolayısıyla Allah'ın varlığına inanmakla birlikte ibadet konusunda belirli farzları uygulamak durumunda değildi. Oruç tutar, zühd ve takvâ nişanesi olarak ruhban elbisesi giyerdi. Mekke'de ilk defa "bismike'llâhümme" ifadesini kullanmıştır. Büyük ihtimalle Resûl-i Ekrem'in hadislerini de rivayet ediyordu (İbn Hişâm, III, 357; Behcet Abdülgafûr el-Hadîsî, s. 49).

Ümeyye ticaretle uğraşır, sık sık Suriye ve Yemen'e seyahat ederdi. Bu arada Bahreyn'e de gitmiş ve orada sekiz yıl kalmıştı. Bu sebeple Araplar arasında seyahatle-